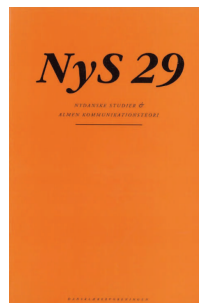

NyS

Titel:	Subjektet i Hallidays funktionelle grammatik
Forfatter:	Christina Fogtmann
Kilde:	<i>NyS – Nydanske Studier</i> & <i>Almen kommunikationsteori</i> 29, 2002, s. 45-77
Udgivet af:	Dansklærerforeningen
URL:	www.nys.dk

© NyS og artiklens forfatter

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre NyS-numre (NyS 1-36) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

SUBJEKTET I HALLIDAYS FUNKTIONELLE GRAMMATIK

AF CHRISTINA FOGTMANN

Med udgangspunkt i en empirisk analyse foretaget af M.A.K. Halliday problematiserer jeg den subjektforståelse, der synes at ligge bag Hallidays systemisk funktionelle grammatik, og jeg peger på, at Halliday ikke i tilstrækkelig grad teoretiserer sammenhængen mellem person og sprog. Jeg foreslår en psykodynamisk subjektforståelse, der kan indtænkes i Hallidays funktionelle grammatik, og jeg lægger denne subjektforståelse til grund for en analyse af et uddrag fra en samtale fra Projekt Bysociolingvistik. En sådan forståelse af subjektet er nødvendig for at kunne redegøre for den betydningsproduktion, de interagerende foretager.

EN KRITISK LÆSNING AF EN HALLIDAYSK ANALYSE

PROBLEMIDENTIFICERING

I sin artikel "*So you say 'pass'... thank you three muchly*" foretager Michael A. K. Halliday (1997) en grammatisk fortolkning af en samtale mellem fire interagerende parter, der skal vurdere et ph.d.-forsvar.

Halliday betragter teksten som 'an instance of a particular register' (Halliday 1997:178). Registertermen dækker i den systemisk funktionelle grammatik (SFG) over de tre registervariable *field* (tekstens emne), *tenor* (den interpersonelle relation mellem de interagerendes sociale roller) og *mode* (den rolle sproget spiller i interaktionen). Disse variable udleder Halliday i forhold til sin tekst. Det er en talt tekst, den er institutionaliseret, den er tidsbegrænset, og den er ikke indstuderet (mode). De interagerende er eksaminatorer, tre eksterne og en intern, der skal vurdere en stipendiats arbejde (tenor). Eksaminatorerne vurderer stipendiatens kvalifikationer og forhandler deres egne holdninger for at opnå konsensus (field).

Halliday vælger tre systemiske komponenter ud, som han vil kigge nærmere på: modalitet, sætningskompleks og tema. Halliday skriver:

It seemed likely that these three taken together would give a reasonably revealing account of how the discourse was organised to function effectively in a context of situation of this kind – and some explanation of where it was (or was not) successful.

HALLIDAY 1997:179

Halliday får altså fastlagt situationskonteksten via de tre registervariable. Med de ovennævnte tre komponenter ønsker han at fastslå, hvordan diskursen er organiseret for at fungere effektivt i forhold til den fastlagte situationskontekst. Effektivitet og succes er på denne måde vigtige termer i forhold til den grammatiske fortolkning, Halliday har på sinde. For at forstå kriterierne for denne succes og effektivitet skal vi bevæge os frem til det sted i artiklen, hvor Halliday udleder tekstens 'problem'. Det overordnede problem er at blive enige om en fælles anbefaling af den studerende. Imidlertid, skriver Halliday, kan problemet specificeres, hvis vi tager de forskellige interagerendes roller i øjesyn. For Adam er problemet at få komiteen til i enighed at foreslå og støtte den anbefaling, han finder er passende. For de andre komiteemedlemmer er problemet at nå frem til anbefalingen på en passende måde:

...that is, while fulfilling their role as adjudicators, which requires demonstrating their severity by making critical comments on some aspect of the work. There is just a partial conflict of aims as the other members raise minor but nevertheless repair-demanding challenges.

HALLIDAY 1997:183

Denne fastsættelse af deltagernes 'projekter' er essentiel i artiklen, fordi det hele tiden er i lyset af disse, at ytringerne fortolkes. Groft sagt er det disse projekter, der motiverer de semantiske valg, deltagerne foretager. Projekterne har Halliday ikke grebet ud af den blå luft, men udledt af de tre registervariable. Det er tekstens emne, dens rollefordeling og dens mundtlige face-to-face interaktion, der sætter deltagernes projekter. Subjekterne er således indtænkt i forhold til de ytringer, de producerer. Det er imidlertid ikke subjekterne som psykologiske væsener, men subjekterne som nogle roller. Dette er problematisk på to måder: For det første synes det altså at være en forudsætning for analysen, at man indledningsvis identificerer de problemer eller projekter, deltagerne har, og at man herefter ser, hvordan

deltagerne søger at fuldføre dem i de valg, de talende foretager inden for de forskellige paradigmer. I den grad denne projektidentificering ikke er tydelig, bliver fortolkningen ligeledes problematisk. I 'institutionelle' tekster – dvs. tekster hvor der allerede foreligger klart definerede og institutionaliserede roller og emner, og hvor genren og dens skematiske struktur er tydelig – er identificeringen mere umiddelbar end i ikke-institutionelle tekster. Hvad er projekterne hos to veninder, der snakker i telefon sammen ("jeg ville ikke noget, jeg ville bare snakke")? Hvordan skal vi inden for en hallidaysk fortolkningsramme beskæftige os med deres succes og effektivitet, og hvad skal vi se deres paradigmatiske valg i lyset af? Det andet problem ved udelukkende at aflede deltagerens projekter ud fra de institutionaliserede roller deltagerne har i situationen og betragte deres tale i forhold til disse, viser sig i Hallidays egen analyse. Det rækker simpelthen ikke, når Halliday skal redegøre for, hvad der sker i teksten. Halliday introducerer os følgelig også for begreber som *personlig involvering*, *ubevidst diskursorganisering*, og han henviser til oplevede behov. Begreberne synes i forhold til den regelrette afledning af registervariablene, intuitive, ad hoc-agtige og uden nogen sammenhæng til SFG's forståelsesramme i øvrigt.

PERSONLIG INVOLVERING

Efter at have fastlagt de interagerendes projekter beskriver Halliday strukturen i den analyserede tekst. I denne del af analysen identificerer Halliday nogle spændingsoplevelser forårsaget af den konflikt, der er mellem de interagerendes forskellige projekter afhængig af deres institutionelle rolle (Adams ønske om at få komiteens medlemmer til at initiere en anbefaling vs. medlemmernes kritik af afhandlingen). Spændingen lettes ved, at Adam fortæller en sjov historie. Adam forlader herefter lokalet for at hente kandidaten, hvorefter konversationen fortsætter mellem de øvrige komite-medlemmer. Der opstår nu atter en spænding forårsaget af, at en af de interagerende er blevet personligt involveret. Halliday skriver:

But...one of the interactants, Sherm, has by now become personally involved. His own uprightness, and that of the institution, has been called into question by a newcomer to the order; and he probes the issue in a lengthy exchange extending over 57 turns, a total of 102 clauses.

HALLIDAY 1997:186

Den personlige involvering viser sig ved en analyse af sætningskomplekset. Halliday påstår at jo større grammatisk indviklethed, en sætning udviser (dvs. jo flere sætninger pr. sætningskompleks), jo større er den personlige involvering. Det er uklart, om og hvordan begrebet om personlig involvering knytter an til rolleprojektet og rollekonceptet i det hele taget. Halliday skriver videre, at Sherm har nogle følelser involveret i forhold til det, der siges:

.... the intricacy of the sentence appears as a function of the degree of personal involvement: The more the speaker is "wrapped up" in the discourse, the more complex the sentence grammar becomes. The depth of the sentence is a realization of (and metaphor for) the depth of the feelings.

HALLIDAY 1997:189

Sherms reaktion (hans 'dybe' sætninger) skyldes således, at han på netop dette tidspunkt har nogle lige så dybe følelser, der gør, at han er, hvad Halliday uspecifiseret kalder 'wrapped up' i diskursen. Igen er det uklart, hvordan følelserne, der altså påvirker betydningsproduktionen, er relateret til rolleprojektet. Halliday påpeger, at ytringerne ikke er, som de er, på grund af en bevidst diskursorganisering:

What makes the grammar stretch in this way is the unconscious rhetoric of sustained commitment: to a topic, a position or a goal.

HALLIDAY 1997:190

Subjektet forsynes her med et ubevidste med signifikant indflydelse på dets tale, og der gives mulighed for at se subjektet som motiveret af nogle projekter, det ikke nødvendigvis selv er bevidst om, og som derfor ikke nødvendigvis er bundet til dets institutionelle rolle. Men det er en mulighed, Halliday tilsyneladende ønsker at lukke, idet han i samme åndedrag skriver:

It is the roles in the development of the discourse, not the individual qualities of the speaker, that are being realized through the lexicogrammatical organization of the sentences.

HALLIDAY 1997:189

Talerens personlige karakteristika skal altså ikke indtænkes – men spørgsmålet er, hvad vi skal forstå den personlige involvering, følelser og ubevidst diskursorganisering i forhold til. Hvad sætter den personlige involvering og følelserne i spil? Peger inddragelsen af koncepterne ikke på noget, der ligger ud over rollekonceptet og -projektet? Ifølge Halliday har Sherm nogle dybe følelser, der gør ham wrapped up i diskursen, fordi der er sat

spørgsmålstegn ved hans oprigtighed. Hænger vigtigheden i at blive fremstillet som oprigtig sammen med Sherms rolle, eller er det et prædikat, vi alle stræber efter? Halliday synes at referere til nogle uspecificerede behov, der motiverer, hvad de interagerende gør i diskursen, og som ikke har nogen umiddelbar sammenhæng med den enkeltes specifikke rolleprojekt.

Min vurdering er, at Halliday på udmærket vis identificerer og beskriver konflikter og spændinger i forhold til den institutionelle rolle og dens tilknyttede projekt; dvs. når den interagerende møder (tale)handlinger, der udfordrer eller besværliggør det institutionelle projekt, som når Adam er nødt til at forsvare kandidaten mod de andres angreb. Men der er i Hallidays analyse også nogle spændinger og reaktioner blandt de interagerende, der ikke (udelukkende) er knyttet til det institutionelle rolleprojekt. Det er som om, det ikke er tilstrækkeligt at identificere rolleprojekterne og blot betragte subjekterne som nogle roller, når Halliday skal redegøre for, hvad der sker i teksten. Hallidays analyse tegner konturerne til en mere kompleks forståelse af det subjekt, der interagerer, men det er nogle konturer, Halliday ikke systematisk indarbejder i den funktionelt grammatiske analyse.

Ved at betragte Hallidays kontekstforståelse gives vi et indblik i, hvilke faktorer han mener, er afgørende for de betydninger, vi danner, og for den form, vi giver dem.

Halliday arbejder med en situationskontekst, hvor han definerer de tre registervariable field, tenor og mode som de tre komponenter, der er signifikante kontekstuelle størrelser – det er disse aspekter, der har lingvistiske konsekvenser. Teoretiseringen er stringent og gennemført; de tre registervariable korrelerer systematisk med de tre typer af betydning, som sproget er struktureret til at lave. På denne måde determinerer en teksts field de eksperimentelle betydninger, der realiseres gennem transivitetsmønstre, en teksts tenor determinerer de interpersonelle betydninger, der realiseres via modusmønstre, og endelig determinerer tekstens mode de tekstuelle betydninger, der realiseres gennem grammatikkens temamønstre (Halliday 1998).

Som vi så det i analysen, synes der at være andre faktorer end de situationelle variabler, der motiverer, hvad de interagerende siger. Den personlige involvering og en dyb følelsesmæssig påvirkning var afgørende for de grammatiske strukturer, de interagerende producerede. Lignende henvisninger til oplevede behov blandt de interagerende, der ikke umiddelbart lader sig forstå i forhold til registervariablene, finder vi hos Halliday

(1994:368ff.). Jeg mener, at sådanne henvisninger til psykologiske størrelser skal systematiseres, og deres relation til forståelsen af den interagerende person skal teoretiseres. Med andre ord mener jeg, at Hallidays analyser peger på nødvendigheden af at arbejde med nogle antagelser om subjektet og dets motiver og ageren. Ved at indsætte denne subjektforståelse som yderligere et ekstralingvistisk plan i den funktionelle grammatik, kan sammenhængen mellem sprog og person i højere grad klargøres. Subjektet – ikke blot som en rolle defineret af de tre registervariable, men som en størrelse med et indre liv – skal ses som en vigtig variabel, der motiverer de sproglige valg, vi foretager inden for de forskellige paradigmer, og som dermed har signifikant indflydelse på den tale, der produceres.

SUBJEKTET I DISKURSANALYSEN

Et fokus på subjektets status mener jeg ikke kun er nødvendigt i den funktionelle grammatik, men også i andre former for analyser af diskurs og primært i de diskursanalyser, der baserer sig på et poststrukturalistisk og socialkonstruktivistisk paradigme.¹

Wetherell (1998) kritiserer det poststrukturalistiske koncept om subjektpositioner, som det findes hos f.eks. Laclau & Mouffe (1987) og Mouffe (1992); ideen om subjektet som en ikke-kohærent, decentreret enhed, konstrueret af en lang række diskurser, som det konstant positioneres i. I sin artikel forsøger hun at vise, hvorledes det i en konkret analyse ikke er tilstrækkeligt at se diskursen som den aktive agent, når vi skal forstå de ting, de interagerende siger og de subjektpositioner, de placerer sig i. Wetherell mener, at det, de interagerende gør, afhænger af andet end de subjektpositioner, der er tilgængelige i givne diskurser, og at det derfor er problematisk at se subjektet som en decentreret, konformerende størrelse, hvis identitet udgøres af de positioner, det handlingslammet placeres i.

Til en vis grad mener jeg også, Wetherells kritik kan rettes mod den kritiske diskursanalytiker Norman Fairclough. Specielt hos Fairclough (1989) møder vi en subjektforståelse – inspireret af Foucault (1972) og Althusser (1971) – der determinerer individet og handlingslammet det. Der synes dog at være en udvikling i subjektforståelsen, idet Fairclough (1992) – måske i takt med et mere indirekte ideologisk ståsted – problematiserer Althusser og Foucaults determinerede subjekt. Ideen om subjektet som en konfiguration af subjektpositioner anfægtes ikke, men det understreges, at subjektet både skaber og skabes af diskursen. Subjektforståelsen

synes yderligere at være ændret hos Fairclough (1995, 1995/6), idet han her introducerer tanker fra Giddens (1991) og refererer til selvets reflektive projekt, der baserer sig på en forståelse af subjektet som rummende en kerne, en selvidentitet i en udviklingsproces. Fra et videnskabsteoretisk synspunkt synes denne inddragelse af skabelsen af en selvidentitet problematisk, idet den hviler på ganske andre antagelser end dem, der beskriver subjektet som en konfiguration af subjektpositioner og udelukker subjektet som en kohærent enhed.

Hermed er vi fremme ved en overordnet problematik om subjektforståelsen i diverse diskursanalyser. Inden for en socialkonstruktivistisk forståelsesramme kan det synes udelukket at arbejde med en essentialistisk forståelse af subjektet – at skulle specificere nogle universelle, grundlæggende substantielle motiver, som menneskets aktiviteter skal beskrives i forhold til. I de konkrete analyser viser det sig imidlertid at være nødvendigt at arbejde med sådanne forståelser. I denne forbindelse vil jeg nævne Dorte Marie Søndergaard (1996), der er et eksempel på en teoretiker, der arbejder inden for en konstruktivistisk forståelsesramme uden at postulere subjektets død. Ifølge hende er det vigtige, når man søger at bestemme subjektet som en størrelse, at man ikke har fokus på substans og essens, men på relation og proces. Med Dorte Marie Søndergaards ord ses essentialisme som et epistemologisk fænomen, som et normativitetsregulerende diskursivt redskab (forelæsning om identitet på Institut for antropologi, d. 7.4.99). Der er for Søndergaard blot tale om et skift i forskningsfokus fra essens til konstruktionsproces. Subjektet er en størrelse, der findes, ikke i en essentialistisk form, men som processuelt fænomen. Selvom hun tager afstand fra subjektet forstået i en essentialistisk form, siger hun dog, at begrebet godt kan 'specificeres en lille smule mere'. Identiteten, siger hun, kan defineres som en brydningseffekt af subjektets bearbejdning af de positioner, det tilbydes i både synkrone (aktualhistoriske) og diakrone (livshistoriske) diskurser. Identitetsprojektet kan beskrives som et kohærensprojekt; det bliver en del af subjektivitetens arbejde at integrere disse subjektpositioner. Jeg mener imidlertid, at kohærenspåstanden er en diskursiv konstruktion, der nok peger på noget processuelt i forhold til identitetens etablering, men som i sig rummer noget essentialistisk. Påstanden om subjektets behov for at lave dette kohærensprojekt kan ses som en motivationsteori, på samme måde som Freuds henvisninger til døds- og livsdrifter, som Carl Rogers henvisninger til aktualiseringstendensen og som Maslows behovspyramide. Det er en påstand af universel karakter, det er en reference til et grundlæg-

gende behov – og så kan kohærensprojektet være nok så relationelt, historisk, situeret og sociokulturelt betinget. Således bliver Søndergaard et eksempel på, hvordan man kan arbejde med en forståelse af identitetens tilblivelse inden for en processuel, relationel forståelsesramme. Men hun bliver samtidig et eksempel på, at man inden for denne forståelsesramme stadig må identificere nogle universelle behov, hvis identitetsprojektet og subjektets aktivitet i det hele taget skal motiveres og give mening.

Socialkonstruktivisternes begreber om positionering og identitetskonstruktion er, som både Wetherell (1998) og Søndergaard (1996) viser, brugbare i forhold til analysen af diskurs. Men som begge forfattere også bliver eksempler på, er begreberne ikke tilstrækkelige for at kunne redegøre for, hvad der faktisk foregår i givne interaktioner.

BETYDNINGSPRODUKTION I PRAKSIS

EN SUBJEKTFORSTÅELSE TIL INDARBEJDELSE I DEN FUNKTIONELLE GRAMMATIK

I mit forsøg på at udvikle et subjektbegreb, der er foreneligt med Hallidays funktionelle grammatik, har jeg studeret den diskursive psykologi (Fogtmann 2000). Den diskursive psykologi adskiller sig fra ovennævnte diskursanalytikere ved ikke alene at se subjektet som bærer af diskurser, men også at indarbejde den interaktionistiske antagelse om, at folk bruger diskurser aktivt som en ressource. Med sit funktionalitetsfokus er den i en vis udstrækning kompatibel med den funktionelle grammatiks opfattelse af det lingvistiske felt (Potter & Wetherell 1998, Edwards & Potter 1992). Imidlertid er det kun et fåtal af de diskursive psykologer der faktisk inddrager personlighedspsykologiske forståelsesmodeller i deres teori og metode (Hollway 1989, Billig 1997a, 1997b, Hollway & Jefferson 2000), og i de tilfælde hvor det sker, kan der argumenteres for, at sammentænkningen af subjektivitet og betydning er uklar og utilstrækkelig (Fogtmann 2000). Et af problemerne hos de diskursive psykologer er, at de – på trods af deres insisteren på sprogets centralitet – mangler en forbindelse til det sproglige, både som ekspliciteret tema og som metodologisk bevidsthed. Deres forsøg på at sammentænke betydning og subjektivitet er imidlertid inspirerende i forhold til hvad en subjektforståelse, der skal indtænkes i den funktionelle grammatik, må tage højde for.

Jeg udvikler i denne artikel ikke et endeligt teoretisk grundlag for en

subjektforståelse forenelig med den funktionelle grammatik, men jeg expliciterer de antagelser om subjektet, som jeg mener er nødvendige for at kunne redegøre for betydningsproduktionen i den sekvens, jeg i det følgende analyserer.

Inspireret af Hollway (1989) og Hollway & Jefferson (2000) lægger jeg mig fast på en psykodynamisk subjektforståelse, hvorved der åbnes op for ikke udelukkende at se talen som motiveret af klare pragmatiske formål. Ved at vælge et objektrelationsteoretisk udgangspunkt, som f.eks. Melanie Klein (1988a, 1988b) eller Jacques Lacan (1979), giver jeg et alternativ til et subjekt med et allerede etableret indre eller en allerede skabt subjektivitet, som subjektet møder omverdenen og den anden med. Fokuset på det processuelle, det relationelle og det konstituerende genfindes – i forskellige former – hos begge disse forfattere, og tankerne om, at subjektet får sin identitet og kommer til klarhed over denne ved at reflektere sig i den anden (Lacan) eller gennem introjektioner og projektioner (Klein), gør identitetsdannelsen processuel og uadskillelig fra subjektets relationelle samspil med sin omverden. Med dette udgangspunkt er det således muligt overhovedet at forklare subjektets fortsatte interpellering, fordi personligheden altid anskues som en dannelse, der skal foregå relationelt. Jeg finder her, at Melanie Kleins tanker er mest kompatible med de relationelle forhold, en analyse af en (samtale)tekst altid nødvendiggør. Med Melanie Klein kan der sættes fokus, ikke alene på hvad det enkelte subjekt fortrænger, men på hvorledes denne fortrængning er intersubjektivt forårsaget og udført. Det er en kleiniansk antagelse, at disse intersubjektive forsvar mobiliseres, når subjektet oplever angst. Kobles disse tanker med Søndergaards antagelser om, at subjektet er motiveret af et identitetsprojekt (se ovenfor), kan der arbejdes ud fra nogle tanker om, at angsten bl.a. udløses, når subjektet forstyrres i sit forsøg på at etablere kohærens mellem de positioner, det løbende positioneres i. Der bør specificeres en hel del mere om subjektiviteten og angstens igangsættelse, ligesom relationen mellem identitet og subjekt også bør uddybes (Fogtmann 2000). For nærværende analyse er ovenstående antagelser imidlertid tilstrækkelige.

Den skitserede subjektforståelse skal indtænkes som et særligt ekstralingvistisk lag i Hallidays funktionelle grammatik. Subjektet kan ses som en kontekstuel variabel, der billedligt talt skal placeres over de tre registervariable (field, tenor & mode), således at den kan ses som motiverende betydningsdannelsen på såvel det tekstuelle, det interpersonelle som det eksperientielle niveau.

DEN UDVALGTE SEKVENS

I det følgende analyserer jeg et uddrag fra en samtale fra Projekt Bysociolingvistik. Jeg beskæftiger mig med en sekvens, der strækker sig over 17 minutter. Deltagerne i samtalen er de to søstre Helle og Pia, Helles mand Knud og interviewer A. Sekvensens konfliktfyldte karakter gør det tydeligt, at en redegørelse for de interagerendes betydningsproduktion ikke lader sig gøre ved at henvise til en institutionel rolle og et tilhørende rolleprojekt. En identificering af de interagerendes projekter lader sig kun gøre ved henvisning til en mere uddybet forståelse af de interagerende, ligesom en redegørelse for betydningsproduktionen som den løbende udfolder sig kræver henvisning til interaktionelle forhold, der er psykodynamisk foranlediget.

Jeg henviser til mit speciale (Fogtmann 2000) for en detaljeret kvantitativ funktionel grammatisk analyse. I den kvantitative analyse karakteriserer jeg hver af de interagerendes ytringer i forhold til givne leksikogrammatiske mønstre, og på baggrund af optællinger af de interagerendes brug af forskellige mønstre giver jeg en overordnet karakteristik af den enkelte interagerendes tale. Det er med udgangspunkt i denne karakteristik, at jeg identificerer de projekter, de interagerende har. Jeg henviser således til mit speciale for projektidentificeringens forankring i den faktiske tale og for en tydeliggørelse af, hvorledes sproget kan ses som en ressource i den interagerendes specifikke identitetsforvaltning.

OPLYSNINGER OM DE INTERAGERENDE

HELLE

Oplysninger på baggrund af enkeltmandsinterview (bånd nr. 5032-4-34+35) d. 22.09.87, dagbogsnotater og gruppeinterview (bånd nr. GR02-4-57+58) d. 19.01.88.

Alder: 32 år

Uddannelse: 9. klasse, sygehjælper i 12 år, er i gang med at uddanne sig til teknisk assistent (toårig uddannelse hvoraf det ene år er praktik).

Familie: søster (Pia), bror (Søren, rådhusbetjent), moderen (rengøringskone, død i 1981), faderen (orlogskaptajn), ægtefælle (Knud, arbejder på postterminalen), 1 barn.

Oplysninger på baggrund af enkeltmandsinterview (bånd nr. 5027-4-42+43+44) d. 10.11.87, dagbogsnotater og gruppeinterview (bånd nr. Fro2-4-57+58) d. 19.01.88.

Alder: 27 år

Uddannelse: 10. klasse, et år i huset, uuddannet kontorassistent, et år som hjemmehjælper, nogle år som pædagogmedhjælper på et fritidshjem for psykotiske unge, nyansat kontorassistent i forsvaret.

Familie: søster (Helle), bror (Søren, rådhusbetjent), moderen (rengøringskone, død i 1981), faderen (orlogskaptajn), ægtefælle (Ivan, materialeforvalter i forsvaret), 2 børn.

Om interviewereren, A, ved jeg, at det er en universitetsuddannet mand omkring de 30.

De to søstre er udpeget som informanter. A har mødt søstrene før, da han har lavet enkeltinterview med dem begge. Samtalen foregår i Helle og Knuds hjem.

DISKURSER

Indledningsvis vil jeg påpege, at jeg forstår diskurser som bestemte måder at udlægge verden på, som sæt af antagelser om, hvordan virkeligheden hænger sammen. Ved at identificere de diskurser de interagerende trækker på, kan der redegøres for de betydningssystemer, deres identitetsforvaltning sker i forhold til.

I den udvalgte sekvens er det muligt at identificere nogle diskurser, der centrerer sig om lederskab. Der etableres to forskellige lederdiskurser i sekvensen. Den ene diskurs vil jeg kalde 'den autoritære lederdiskurs', og den anden vil jeg kalde 'den demokratiske lederdiskurs'. Helle etablerer primært den demokratiske lederdiskurs, idet hun fra et arbejdsgiversynspunkt fremstiller sine idealer om, hvordan lederen bør være. I den demokratiske lederdiskurs er den gode leder – den gode magt – den leder, der udøver et gruppeorienteret lederskab. Det er den leder, der opfatter arbejdet som styret af nogle fælles mål, og som mener, at arbejdet sker gennem en selvstændig medvirken fra alle – også i selve planlægningen af arbejdet. Den demokratiske leder opfatter sig selv som en del af gruppen. Hermed

kan han styrke det engagementspotentiale, der er at finde i alle medarbejdere. Disse tanker afspejler sig i følgende 4 udtalelser fra Helle:²

H: Nå men jeg vil gerne lede og fordele PP (fnis) i gåseøjne ikke også P samtidig med at være praktisk altså ikke bare sidde som passiv leder og fordeler vel det det synes jeg er en en en dårlig kombination fordi så kan du jo lige så godt lade være med at sidde som lederen eller fordeleren eller hvad det nu er PP så opnår du egentlig ikke særlig meget andet end at sidde og give kommandoer så er fællesskabet P's holdning ligesom forsvundet

H: men jeg vil stadig gerne kunne formå P andre til at yde en maksimal P indsats P sammen med mig altså altså fordi jeg altså jeg skal ikke være i centrum jeg skal være en del af den cirkel der er med til at slutte cirklen PP og jeg P altså PP en fornem opgave det er at du PP føler jeg P det er at du kan formå PP de folk du er sammen med P til at gøre noget PP men alligevel ikke glemme de menneskelige aspekter i sagen

Med etableringen af den demokratiske lederdiskurs gør Helle op med den autoritære lederdiskus, der tilsyneladende er en del af Pias referenceramme. Pia udtaler om det, at hun skal på et kursus, der vil uddanne hende til at stige i graderne:

P: m der er jo den det er jo det jeg har fået at vide jeg har en forkert ud- fordi jeg vil gerne kommandere med dem alle sammen (ler)

Og tidligere har hun om sin mands interesser udtalt:

P: fordi Ivan han vil ikke sidde og finde ud af hvordan det skal gøres PP han vil gøre det der skal gøres

Pia adskiller her den kommanderende leder, der blot skal finde ud af, hvad der skal gøres, fra den udførende arbejder, der blot gør det, der skal gøres. Der er tale om enten det ene eller det andet.

De to antagonistiske diskurser eksisterer altså side om side i sekvensen. Det er ikke sådan, at Pia og Helle bliver uenige på baggrund af dem, fordi der ikke er tale om, at de er enige om at diskutere holdninger til ledelse. Som jeg vil vende tilbage til, bruger Helle imidlertid den tilsyneladende uenighed til at bygge en forskel op mellem sig selv og sin søster.

Der er også et andet, relateret felt, hvor søstrenes betydningskonstruktioner adskiller sig. Helles forestillinger om lederskab hænger sammen

med den udfordringsdiskurs, hun også etablerer. Udfordringsdiskursen etablerer mennesket som ambitiøst, udforskende og ansvarssøgende. Disse tanker kommer til udtryk i følgende udtalelser fra Helle:

H: nej det der skal da være nogle udfordringer hvad søren skulle vi ellers gøre PP
tænk hvis det hele bare blev serveret på et sølvfad

Konsekvensen af at etablere disse antagelser er for Helle, at de mennesker, der ikke søger udfordringer, positioneres negativt. Fordi det sunde menneske er et menneske i udvikling, positioneres de mennesker, der ikke er ambitiøse, som folk, der er gået i stå. Dette viser sig bl.a. i følgende passage:

H: for dem der går arbejdet og skal- stå og PP putte et eller andet i P fra et transportbånd P der kan jeg godt forstå de lader hovedet blive hjemme PP de kan der ikke være meget-
P: dem er der vel også nogle der- er vel også der kan lide det ikk'
H: jo jo det er rigtigt men der kan ikke være meget- P go over dem vel PP
P: ja det
H: der må være noget- stilstand P de må have ligesom oplevet nok PP
P: det tror jeg såmænd ikke
H: fordi når man går på arbejdet så- lærer du og oplever du jo også en hel masse
P: ja- PP det skal de såmænd nok også gøre bare på en anden P
H: ja det ved jeg sgu ikke rigtig altså P der PP jeg tror det- er en lidt ensformig tilværelse

Disse transportbåndsarbejdere har ikke noget 'go' over sig, de er gået i stå, og deres tilværelse er ensformig. Helle har ikke meget tilovers for dem. Helle udtaler sig ligeledes om engagementets vigtighed i arbejdet. Disse tanker understreger igen Helles ideer om mennesket som det søgende, engagerede individ. Hun siger:

H: nå men altså jeg går sgu ikke på arbejdet uden at have min sjæl med mig vel fordi
så kunne jeg lige så godt lade være med at gå på arbejde

Og på et andet tidspunkt:

H: nej men altså man PP ja hvad hvorfor vælger man egentlig at gå ind i noget PP det er fordi P der må jo være nogle ting i det P der gør P at man ligesom har lyst til at gøre det P men stadigvæk mener jeg P hvis jeg ikke havde lyst til at gøre det P og hvis jeg ikke kunne engagere mig i sagen P så ville jeg heller ikke gøre det fordi det der halvhjertet noget PP det så kan du lige så godt lade være

Helle mener altså, at mennesket går i stå uden udfordringer. For Pia ser verden anderledes ud; i forbindelse med en snak om, at Pias ønske om at bo i Nyboder forudsætter, at hun er tvunget til at blive i søvænet, udtrykker Pia tidligere i gruppesamtalen følgende:

P: nå- men det PP hvorfor skulle vi da også holde op PP det ville jo være dumt når vi har vores faste- sikre hyre

Denne 'man ved hvad man har, så derfor skal man beholde det'-konstruktion står i et antagonistisk forhold til udfordringstankerne i Helles menneskeforståelse. I Pias konstruktion er det dumt at skifte arbejde, fordi man ikke ved, hvad man får. I Helles konstruktion er det dumt ikke at skifte arbejde, fordi vi går i stå uden nye udfordringer.

Imidlertid er der ikke altid entydighed i Helles konstruktioner. Vi har set, at Helle positionerer de mennesker, der ikke søger udfordringer, negativt – at hun karakteriserer dem som værende uden 'go', og at hun kan udtale sig om, at deres tilværelse må være ensformig. På den anden side bygger Helles forståelse af verden også på den socialdemokratiske ideologi, som hun er opvokset med. Den ideologi, der foreskriver, at der skal være plads til alle, og at vi alle sammen er noget værd, uanset hvad vi laver. Den cirkelmetafor, som vi så Helle udtrykke i forbindelse med sine lederidealer, bygger også på antagelser om den enkeltes uundværlighed – accept af alle, og ikke en fælden dom over transportbåndsmedarbejdernes liv og alle dem uden ambitioner. Imidlertid kommer denne solidaritetsdiskurs i konflikt med udfordringsdiskursen. Solidaritetsdiskursen positionerer alle mennesker som størrelser, der kræver respekt. Udfordringsdiskursen derimod positionerer mennesker, der søger udfordringer, der har mål, der vil frem, som mennesker, der skal respekteres. Når Helle etablerer dette udfordringssøgende betydningsunivers, er konsekvensen, at hun for en stund må nedtone sin solidariske identitet. I den citerede tur om transportbåndsarbejderne er det Pia, der opretholder de solidariske 'vi er alle sammen noget værd' idealer. Imidlertid er Helle, idet hun trækker på begge betydningskonstruktioner, en smule splittet, og hun fortsætter:

H: PPP nå men jeg tror stadigvæk på PP hvis du behandler alle P som- du gerne selv vil behandles PP det tror jeg virkelig på PP

P: ja ja P det tror jeg da også helt sikkert på PPP

H: og man skal ikke være bleg for at vise det PP man skal ikke være bleg for at erkende hvis du du ikke kan- P klare det der – PP så er det bedre at- sige du- det går sgu ikke vel PP du må have fat i en anden PPP lære at respektere hinanden

Helle søger her igen at stadfæste sin solidariske identitet – men jeg mener, at de løsrevne sætninger, den uklare deiktiske udpegning, den taggedede deklarativ og den uden for sammenhæng elliptiske morale er en indikator for Helles problemer med at forene de antagonistiske identiteter, de to diskurser foreskriver.

Der skulle hermed være redegjort for de primære betydningssammenhænge, sekvensen etablerer. Betydningerne kan kædes på kryds og på tværs – de udelukker af og til hinanden, og de bakker af og til hinanden op. Selvom Helles solidaritetsidealer udelukker den manglende accept af transportbåndsarbejderne, der er affødt af udfordringsdiskursen, så kan såvel udfordringsdiskursen som solidaritetsdiskursen ses som sammenhængende med den demokratiske lederdiskurs. Billedet er et godt udtryk for den kompleksitet af betydningssammenhænge, Helle og Pia og alle andre til stadighed befinder sig i og påvirker og påvirkes af. Den kompleksitet af diskurser, der cirkulerer inden for den samme kultur, historie og sociale klasse. Hvornår hvilke artikuleres kræver henvisning til subjekterne som rummende et ubevidste og et bredt følelsesmæssigt repertoire, der påvirker betydningsproduktionen.

DE INTERAGERENDES PROJEKTER

I gruppesamtalen er identificeringen af ét overordnet projekt for de interagerende ikke så ligetil, som det f.eks. sker hos Halliday (1997). Hvis der kun skal være tale om ét projekt, må dette specificeres i forhold til en forståelse af de interagerende og deres identitetsprojekt.

Helle har foretaget et skift i karrierevej og en opstigning af den uddannelsesmæssige rangstige. Min påstand er, at Helles projekt i denne samtale er at stadfæste og etablere denne nye udfordringssøgende, opadstræbende identitet. Hun lever i en tid, hvor fokus på videre- og efteruddannelse er central, og hvor det uddannede, alsidige menneske prioriteres højt. Ved at konstruere et betydningsunivers, der bygger på disse værdier, søger Helle at etablere sin identitet i overensstemmelse med dem. Min påstand er endvidere, at Helles projekt intensiveres af A's tilstedeværelse. På trods af (som A selv skriver), at der er alders- og (til dels) erfaringssymmetri mellem ham og de øvrige interagerende (aflytningsskema 19.01.88), så er der bestemt ikke symmetri i forhold til deltagernes symbolske kapital. A repræsenterer den akademiske verden, en verden Helle med sit skift bevæger sig tættere mod, den verden hvorfra udfordringsdiskursen får næring. A er således

ikke bare en katalysator i samtalen. Han repræsenterer det, Helle gerne vil opnå, og hendes bestræbelser på at få hans anerkendelse udmønter sig i nogle associationer til genren jobsamtale, hvor A tilskrives en vurderende myndighed.

Etableringen af denne udfordringssøgende, opadstræbende identitet fordrer imidlertid et opgør med sygehjælperen Helle, det fordrer et opgør med, hvad Helle før var, og hvad hendes familie stadig er. Helle søger således at hæve sig fra den klasse, hun er født ind i, ved at udtale sig om sine lederidealer fra et ledersynspunkt. Disse lederidealer konstrueres som nævnt, så de er i overensstemmelse med tidens sætten spørgsmålstejn ved det gamle autoritære lederideal og det menneskesyn, disse bygger på. Hermed fremstår Helle endnu mere udforskende, søgende og nytænkende. Hun vil ikke bare være leder, hun vil være en bestemt slags leder; en moderne leder. Helle forsøger med sit opgør også at adskille sig fra Pia. Dette opgør, hendes kritik af Pia, besværliggøres imidlertid af, at Helle i overensstemmelse med sit kohærensprojekt og sine selvbiografiske og dermed socialdemokratiske påvirkning også søger at etablere sig selv som en, der mener, at vi alle er noget værd, at vi alle udfylder en vigtig funktion, at vi alle skal accepteres.

Pias projekt kan være sværere at bestemme, da hun ikke siger nær så meget som Helle. Langt hen ad vejen synes der at være tale om et forsvarsprojekt – et forsøg på at retfærdiggøre og forsvare sig mod Helles positionering af Pia. På et tidspunkt i sekvensen bliver Helle og hendes forsøg på at etablere sin stræbende og på en gang vurderende og menneskeelskende identitet for meget for Pia. Og hendes forsvar skifter karakter. Det skal vise sig, at Pia har en trumf i ærmet i forhold til Helles konstruktioner; hun skal nemlig på Forvaltningshøjskolen. Hun skal lave karriere, hun skal til at anskue tingene fra arbejdsgiverens og ikke arbejdstagerens synspunkt, hun skal uddanne sig, og hun skal lære.

A's projekt er af mere institutionel karakter, idet han er der for at få de interagerende til at tale mest muligt på den mest naturlige måde. Dette projekt kan A's tale i høj grad ses som motiveret af. Men den mere spørgende og lyttende position udelukker ikke fokuset på A som et personligt involveret subjekt, hvilket jeg dog ikke vil komme nærmere ind på. Jeg har valgt ikke at beskæftige mig med Knud og hans projekt, da hans deltagelse er minimal.

EN KRONOLOGISK REDEGØRELSE FOR DE INTERAGERENDES BETYDNINGSPRODUKTION

I lyset af ovenstående vil jeg i det følgende redegøre for de interagerendes betydningsproduktion, som den udfolder sig kronologisk i den udvalgte sekvens. Jeg vil ikke bringe sekvensen i hele sin udfoldelse, men inddrage mindre passager og forsøge at skabe sammenhængen mellem disse, så læseren får en oplevelse af forløbet.

Sekvensen indledes med et spørgsmål fra interviewer A til de to søstre; han vil gerne vide, hvorfor de er så foreningsaktive. De er ikke enige om svaret – Pia mener, at det er faderens foreningsaktivitet, der er smittet af på dem, men Helle mener, det må hænge sammen med, hvem man er. For Helle handler det også om engagement, og det er ikke alle steder, hun vil engagere sig. Bl.a., siger hun, vil hun ikke engagere sig i Konservativ Ungdom eller Kommunisterne, eller hvem det nu kan være. Efter denne kommentar kommer A på banen og ytrer:

A: eller Fælles Kurs der er sådan ny (uf)

Og Helle fortsætter:

H: ja der er også noget Fælles Kur- der men men nej du ved jeg tror jeg holder mig til PP skolen og til XXgade

På baggrund af dette mener Pia tilsyneladende at hun må forsvare sit socialdemokratiske foreningsarbejde:

P: nå men det er jo helt tilfældigt ikk' at jeg er kommet ind i det det er kun fordi jeg har gået til bankospil der siden jeg overhovedet kunne numrene ikk' og men så man blev meldt ind og

Pia forsvare sig ved at kalde sin deltagelse i arbejdet tilfældig (intensiveret med gradsadverbiet 'helt') – årsagen er (kun = gradsadverbial der betoner, at det udelukkende er derfor) at hun har gået til bankospil. Subjektet er 'det', hvorved Pia undgår at indsætte sig selv som den ansvarlige, og subjektet skifter til sidst til 'man', hvorved Pia kan lægge en afstand mellem sig selv og indmeldelsen – hun gør det generelt; sådan sker den slags.³ Konstruktionen er endvidere passiv; 'man', der er subjekt, er ikke aktør i den materielle proces 'at melde ind', 'man' er mål. Sætningen er indtil dette tidspunkt i sekvensen Pias længste, i alt påbegyndes 7 sætninger, hvilket gør turen atypisk for Pia og peger på forsvarets vigtighed for hende.

Helle lægger i sin følgende kommentar ikke fingrene imellem – hun

positionerer her sig selv og Pia i et absolut modsætningsforhold, og i lyset af hendes etablerede betydningsunivers er der ingen tvivl om valoriseringen:

H: jo jo men du kan godt lide at sidde og spille bankospil ikke også jeg kan godt lide at arbejde med tal eller med problemer der skal løses

Pia har i sit forsvar begrundet sit foreningsarbejde med, at hun er kommet ind i det via bankospillet. Helle vender Pias forsvar mod Pia selv, og Helle får en trumf i det univers, hun selv har konstrueret. Hun konstruerer uden nedtonende modaliseringer Pia som sensor. At konstruere en anden som sensor er ensbetydende med at positionere sig selv over denne anden, idet man giver sig til at udtale sig om og gøre sig klog på den andens mentale og ellers private oplevelser. Pia må sin identitet tro komme med en modreaktion på denne tydelige krænkelser, og hun indleder en tagged deklarativ med de modvillige tekstuelle konjunktioner 'nå men' og siger:

P: nå men det gør jeg så i børnehaven i stedet for ikk' altså

Men Helle er ikke tilfreds; forskellen mellem hende selv og Pia skal oprettholdes, så hun accepterer ikke Pias forsøg på at nærme sig, idet hun svarer:

H: ja men altså sådan noget P (uf) ting jeg kan tage og føle på P der det

Herefter viser det sig, at A faktisk, som Pia, også sidder i en børnehaves bestyrelse. Efter denne information må Helle tilsyneladende resignere. Pludselig vurderes børnehavearbejdet helt anderledes:

H: jo jo men der også der er også noget spændende ved børnehaver (uf) helt sikkert

Efterfølgende stiller A tingene lidt på spidsen, og han giver næring til Helles forsøg på endnu engang at konstruere hende selv og Pia helt forskelligt. Faktisk er det ikke Helle og Pia, A sætter op som modsætninger, det er Helle og Ivan, Pias mand. Men længere fremme i samtalen bliver det synligt, at der ikke kan foretages en klar skelnen mellem, hvad Ivan vil og står for, og hvad Pia vil og står for. Eller rettere: Hvad Ivan står for skal konstrueres, så Pia kan stå inde for det, fordi det er en del af Pias identitet at være gift med Ivan. At hænge Ivan ud er derfor også at hænge Pia ud – og Pia må nødvendigvis reagere. A henvender sig til Helle, og følgende udveksling foregår:

- A: men du sagde også sidst at at du havde ikke noget imod at styre sådan nogle ting P
eller
H: nej
A: styre møder eller
H: nej
A: få ting bragt de rigtige steder hen
H: nej det
A: nå men så var det jo pudsigt nok (uf) nævnte Ivan for mig P der forrige mandag at
at at det var ikke lige hans stil altså han ville hellere være med at støbe kuglerne
P: ja han vil gerne arbejde
A: ja
P: men
H: ja
P: han PP vil ikke
H: ja
P: for- lede eller fordele
H: ja nå men jeg vil gerne lede og fordele PP (fnis) i gåseøjne ikke også P samtidig
med at være praktisk

Tilsyneladende er der ingen skade gjort. Pia bekræfter for så vidt A's udsagn om Ivan – hun strukturerer blot beskeden anderledes, så det, at han gerne vil arbejde, kommer før det, at han ikke vil lede og fordele. Den citerede sekvens præsenterer os for Helles største opbud af bekræftelse i forhold til, hvad en anden interagerende siger. Dette synes at være snak, der passer hende. Helle understreger forskellen mellem sig selv og Ivan ved at sige, at hun netop gerne vil gøre det, Ivan ikke vil gøre. Men hun vil gøre det i overensstemmelse med det demokratiske lederideal, hun vil gøre det samtidig med, at hun er praktisk. Hun vil ikke bare lede og fordele, hun vil ikke bare give kommandoer. Imidlertid viser det sig, at Pia ikke er helt tilfreds med det, der er sagt, idet hun afbryder Knud:

- K: det er jo også meget meget meget PP svært at sidde og støbe kugler du man får det
lige i hovedet igen mange gange du det kan jeg se inde på arbejdet når der er en
der begynder at støbe kugler du P så kommer den bare du gong gong
P: jamen jeg tror du misforstod det der lidt
H: ja
P: fordi P Ivan
H: ja
P: han vil ikke sidde og finde ud af hvordan det skal gøres PP han vil gøre det der
skal gøres
A: mm
P: men han vil ikke selv
A: mm

- H: nej men det synes jeg jo er spændende og ligesom og
 P: ja
 H: kunne tage et et initiativ til at gøre de ting PP
 K: og så få det til P (smask) sige
 H: og så P ligesom
 P: nå men det synes jeg også

Pia gør her Helle til sensor, men nedtoner med lav subjektiv sandsynlighedsmarkering ('jeg tror'). Det er ikke klart, hvad det er, Pia mener, Helle har misforstået – på et signifiantniveau har Helle kun udtalt sig om, hvad hun selv vil gøre, hun har ikke udtalt sig om Ivan. Så hvad er det, Pia mener, Helle kan have misforstået? I den verden Helle har konstrueret, er det, at Ivan ikke vil lede og fordele arbejdet, ensbetydende med, at han ikke er udfordringssøgende – han vil blot forblive arbejder. Han vil ikke lede – han vil blot gøre noget. Meget hurtigt får vi her bevæget os fra en polariseret struktur: aktiv (godt) vs. passiv (skidt) til strukturen; aktiv leder (godt) vs. aktiv menig (mindre godt). Og hvis den måde, Helles udfordringsdiskurs konstruerer verden på, accepteres som gyldig i interaktionen, så konstrueres Ivan altså – og dermed Pia – i en ufordelagtig position. Fordi Helles konstruktioner ikke endnu er blevet modsagt og udfordret, er Ivan allerede konstrueret ufordelagtigt, idet A peger på, at han ikke vil lede og fordele. Det må være dette Pia reagerer på – denne positionering af Ivan, hun ikke blot kan tage for gode varer, og hendes ubehag projiceres over på Helle, der må have misforstået noget. Da Pia søger at forklare, hvordan det er, Ivan har det, og Helle endnu engang blot udtrykker, at hun har det lige modsat – og altså tilsyneladende ikke påtager sig at have misforstået noget, så har Pia kun en udvej i sit forsøg på at opretholde en fordelagtig selvidentitet – hun udtrykker, at det synes hun også. Dette pludselige og tilsyneladende umotiverede skift i subjekt fra forskellen mellem Ivan og Helle til Pia kan ses som en indikator for, at konstruktionen af Ivan også handler om konstruktionen af Pia – og at Pias pegen på Helles misforståelse netop også handler om Pias eget ubehag. Med konstruktionen søger hun at nærme sig Helle, hun søger at være som Helle.

Efter Pias 'nå men det synes jeg også' fortsætter Helle i en 18 sætninger lang tur om, hvad hun synes, der er spændende ved lederjobbet. Og hun taler af erfaring, hun taler ud fra, hvad hun selv har erfaret som interessant og vigtigt. Passagen afsluttes med en morale, og det tydeliggøres, at det er det demokratiske lederideal, Helle har været i gang med at udfolde, samtidig med at hun har forsøgt at overbevise om, at disse idealer ikke er

abstrakte idealer, som Helle ser fra et arbejdstagersynspunkt; det er levede arbejdsgeberidealer. Turens afslutning lyder som følger:

H: hvis du sidder ene mand der med (laver lyd)

A: ja

H: syvoghalvtreds forskellige papirer i hovedet

A: Hja

H: uden ligesom at kunne uddelegere dem andre P så er du altså dårligt ilde P og ilde stedt PP

P: så er det en forkert uddannelse du har jo

I lyset af de betydningskonstruktioner, Helle etablerer, og den måde hun positivt har positioneret sig selv på inden for disse, er Pias ytring udfordrende. Helle har netop fortalt om lederidealerne fra et erfaringssynspunkt, hun har fortalt om, hvad hun har oplevet som spændende og nødvendigt. Med sin kommentar dementerer Pia Helles udsagn. Hun gør Helles lederidealer utroværdige, fordi hun peger på, at Helle slet ikke er uddannet til at være leder, hun er blot en arbejder. Ville hun have været andet, skulle hun have haft en anden uddannelse. Pias ytring tones ikke ned via modalitetsmarkører – der er ikke tale om at det 'måske', eller 'nok' er den forkerte uddannelse Helle har – der er tale om, at det er det 'jo'. Pia indleder ytringen med den kausative strukturelle konjunktion 'så', således at Helles ytringer fremstår, som fører de direkte til denne konklusion. Pias ytring kan have to tolkninger: Pia kan mene, at den uddannelse, Helle allerede har som sygehjælper, er forkert i forhold til, at Helle gerne vil lede og fordele, men værre endnu; den kan også betyde, at den uddannelse, hun er ved at tage, er forkert. Begge tolkninger er mulige. Den anden tolkning er ensbetydende med at rokke ved betingelserne for den identitet Helle har søgt at etablere, hvilket er en mulighed for at pille Helle ned af den piedestal, hun har sat sig selv op på og sparket Pia langt væk fra.

Helles kommentar er kortfattet, hun udtaler blot, at 'det kan sgu godt være', hvilket faktisk er en af hendes korteste ture overhovedet. Pia fortsætter med en noget famlende start:

P: mm der jo den det er jo det jeg har fået at vide jeg har en forkert ud- fordi jeg vil gerne kommandere med dem alle sammen (ler)

A: nå vil du det (ler)

P: og så nu bliver jeg sendt på kursus her

H: nå men altså jeg jeg vil ikke kommandere med folk det

P: nej men det vil jeg heller ikke vel men jeg P

- H: men jeg vil godt P jeg vil
 P: give synspunkter til kende ikk'

Den udfordring, Pia stillede Helle, kan ses som nedtonet, idet hun også lader udsagnet passe på sig selv. Pia konstruerer her sig selv og sin søster som lige, de vil begge gerne kommandere med folk, og når de vil det, er det den forkerte uddannelse, de har fået. Pia fortæller, at fordi hun gerne vil kommandere med folk, så skal hun på kursus, hvilket igen kunne skabe en fælleshed med Helle, der jo også er ved at uddanne sig. Oplysningen følges imidlertid ikke op, fordi Helle afbryder Pia. Turen kan ses som Pias forsøg på at få sig selv positioneret fordelagtigt i den verden, Helle har konstrueret. Det, at Pia gerne vil kommandere, og at hun derfor skal på kursus, må være positivt konstrueret i den udfordringsdiskurs, Helle har etableret. Men Pia fejler på to måder. For det første er udfordringen ikke nedtonet i Helles øjne ved, at dens indhold også gælder Pia – tværtimod. Det gør den blot endnu mere problematisk for Helle og hendes gentagne forsøg på at adskille sig fra Pia. For det andet er Pias lederfigur defineret i forhold til den autoritære lederdiskurs – man skal være leder, hvis man vil kommandere – og Pia får i sit forsøg på at nærme sig Helle ikke taget højde for den demokratiske lederdiskurs, Helles ledererfaringer blev etableret i lyset af. Helle tager således ikke fat i det faktum, at Pia skal på kursus, hun tager fat i det, at hun gerne vil kommandere, fordi denne oplysning i højere grad giver anledning til at konstruere adskillelse.

I det følgende kommer en lang enetale fra Helle om, hvordan det har været at være ude i praktik. Herefter beskriver Helle, hvad hun gerne vil arbejde med:

- H: så PP men jeg PP jeg skal ikke sidde at tegne i otte timer vel P jeg skal ud hvor der sker noget
 A: ja
 H: ud at være med PP ud P lytte P høre P se hvad der sker P opleve
 A: ja P
 H: fordi så er dagen P så kan den aldrig nogensinde blive dårlig PP hvis du har
 A: nej
 H: mennesker omkring dig PP så kan den kun være god PP fordi mennesker i sig selv det er jo værdifuldt PP
 A: ja P men du er så positiv Helle (ler)
 H: (ler) jamen jamen det jeg kan da ikke ændre det synspunkt
 P: det er lige før jeg bliver dårlig altså (ler højt)
 H: nej jamen jamen Pia P

Helle benægter at være aktør i en materiel proces ('sidde og tegne') – Helle skal i stedet ud at være sensor, der hvor der sker noget – hun skal 'lytte', 'høre', 'se hvad der sker' og 'opleve'. De ytringer, der beskriver, hvad Helle skal, er alle elliptiske deklarativer – det er kun processen, der beskrives. Dette giver opremsningen en malende, sansende karakter – og konstruerer Helle som fornemmende, oplevende, livsnydende og søgende. Helle konstruerer her sig selv både i overensstemmelse med solidaritetsdiskursen og i overensstemmelse med udfordringsdiskursen, og i netop denne konstruktion går de to diskurser op i en højere enhed. Med sin impressionistiske udtryksform understreger Helle sin antiautoritære indstilling. Opremsningen efterfølges af den tekstuelle konjunktion 'fordi' og forklaringen gives via relationelle processer ('så er dagen', 'så bliver den aldrig dårlig', 'når du har mennesker omkring dig', 'kan den kun være god', 'mennesker er værdifuldt'). Med de relationelle processer beskriver Helle noget ontologisk – at sådan forholder tingene sig bare, og argumentationen kan hermed forekomme overbevisende. Denne selvfremsstilling er vigtig i forhold til Helles projekt, og hendes tur strækker sig over hele 19 sætninger. Passagen giver associationer til jobsamtalegenren, eller måske en mundtlig udgave af en kontaktannonce. Helle er den (an)søgende, og hun positionerer A som den part, der skal vurdere hende. Men de interagerende sidder i Helles hjem, med Helles søster og Helles mand tilstede – og de andre forsøger sig primært inden for genren hverdagssamtale. Set fra den vinkel virker Helles fremsstilling næsten komisk, og A's kommentar til Helles fremsstilling forekommer således også at være sagt med en vis ironi.

Pias kommentar er et brud på samtalekonventionerne. Hun giver højt og tydeligt udtryk for, at hun er tæt på at brække sig over Helle. Hendes angreb er effektivt, idet Helle og de andre interagerende kan forstå det på to måder: 'jeg brækker mig over det ævl, du siger' og 'jeg brækker mig endnu mere, fordi det her kun er noget, du siger for at tage dig godt ud i A's øjne'. Helles facon er tilsyneladende blevet alt for meget for Pia, og måske er det ikke uden betydning, at Pias kommentar følger efter, at A har givet udtryk for den ironiske distance, han har til det, Helle foretager sig.

I det videre forløb bakker Pia ikke Helles betydningskonstruktioner op, som det er set tidligere i samtalen. Helle introducerer nu nogle transportbåndsarbejdere og lader disse stå for tur:

- H: for dem der går på arbejde og skal stå og (lyd) putte et eller andet i P fra et transportbånd P der kan jeg godt forstå de lader hovedet blive hjemme P det kan der ikke være meget

- P: dem er der vel også nogle der altså
H: jamen det
P: der er vel også nogle der kan lide det ikk'
H: jo jo det er rigtig nok men der kan ikke være meget P go over dem vel
P: tja det ved jeg ikke
H: der må være noget stilstand P de må have ligesom oplevet nok PP
P: det tror jeg såmænd ikke
H: fordi når man går på arbejde så lærer du og oplever
H: du jo også en hel masse
P: ja P det skal de såmænd nok også gøre bare på en anden måde
H: ja det ved jeg sgu ikke rigtig altså P der PP jeg tror det er en lidt ensformig tilværelse PPP nå men jeg tror stadigvæk på PP hvis du behandler alle P som P du gerne selv vil behandles PP det tror jeg virkelig på
P: ja ja P det tror (leende) jeg da også helt sikkert på

I stedet for at bakke hende op og søge at få sig selv positioneret på en fordelagtig måde inden for Helles betydningskonstruktioner er der nu ikke en eneste af Helles påstande, som Pias undlader at modsige eller problematisere. Helle forsøger imidlertid at opretholde sit projekt; i modsætning til den sansende Helle er transportbåndsarbejderne aktører i materielle processer. De 'lader hovedet blive hjemme', en eksperientel metafor med relationel proces, der i sin kongruente form kan lyde 'de tænker ikke'. Læg her mærke til Helles sætningskonstruktion: 'at de lader hovedet blive hjemme' er et faktum, der placeres som komplement for matrixsætningen. Det er ikke noget, der sættes til diskussion, det præsupponeres, at sådan forholder det sig.

Herefter sker der et skift i de processer, Helle ytrer, fra det materielle kontra det mentale til det eksistentielle – 'der kan ikke være meget go over dem', 'der må være stilstand'. Med disse eksistentielle processer kan Helle udtale sig grundlæggende om disse mennesker – ikke kun om deres arbejde og gøren (materielle processer), men om hvordan de i bund og grund er. Dette efterfølges af to ytringer med relationelle processer, hvor disse arbejdere og deres liv karakteriseres stadig i en mere generel forstand – den ene med modulation via fornødenhed ('må').

Pia giver sig ikke, og tre gange udtrykker hun uenighed med det, Helle siger. Hvad er resultatet? De kan ikke opnå enighed, hvorved Helles konstruktioner ikke fremstår uimodsagte – og hun henviser derfor til sidst til en kliche, en morale, som Pia ikke kan modsætte sig. Kun derved kan hun opleve at få ret – kun derved får hun det samtykke, hun har behov for, således at hendes projekt ikke falder fra hinanden. Hendes morale er i direkte

modstrid med den holdning, hun udviste i diskussionen om transportbåndsmedarbejderne – nemlig at hun tror på, at man skal respektere hinanden. Dette passer ind i Helles (og Pias) socialdemokratiske solidaritetsidentitet, men den dominerende og opbyggede udfordringssøgende, opadstræbende identitet har netop ingen respekt for transportbåndsarbejderne, der lader hovedet blive hjemme, når de går på arbejde. Der er skift i subjekt fra 'arbejdere' til det generelle 'du'. Moralen er så åbenlys og uimodsigelig inden for de diskurser, de interagerende socialt, historisk og kulturelt er situeret i, at den giver mening blot ved, at den udtrykkes i sin elliptiske form; uden subjekt og finit verbum. Pias reaktion på Helles morale er enighed, der i øvrigt udtrykkes med en undrende latter over dette pludselige skift hos Helle.

Helle kan herefter fortsætte, men Pia har sagt stop, hun bakker ikke mere Helle op, og dette gør Helles position svagere:

H: og man skal ikke være bleg for at vise det PP man skal ikke være bleg for at erkende hvis du ikke kan P klare det der PP så er det da bedre og sige du P det går sgu ikke vel PP du må have fat i en anden PPP lære at respektere hinanden

P: (småler) ja (langt suk) (ler)

A: s- det er storesøster der taler

P: (leende) ja ?(til børnene)? (ler)

H: nej P det er nå men det det er det ikke

Pias suk udtrykker en form for given-op over for Helle. Hun behøver ikke eksplicitere endnu engang, hvad hun mener om det, Helle foretager sig. Hun kan blot le lidt af hende og ryste på hovedet. I denne kontekst virker Pias mere indirekte og ordknappe kritik af Helle stærk, fordi den netop opleves i modsætning til den meget talende Helle. I alle tilfælde er hendes reaktion så effektiv, at A fortsat forholder sig ironisk til det, Helle foretager sig – 'det er storesøster der taler'. A støtter her Pia på Helles bekostning. Med A's støtte opfordres Pia til yderligere læggen afstand til Helles projekt:

P: men jeg har aldrig hørt noget lignende altså det må jeg indrømme (ler)

H: nej nej men det

P: (leende) jeg er dybt chokeret

Pia optoner sine ytringer via hyppighedsadverbialt 'aldrig' og intensitetsadverbialt 'dybt'. Hun konstruerer nu sig selv som sensor, en position, der er svær at anfægte, fordi folk nu engang har de følelser, de har ('at høre', 'at være chokeret'). Hendes anstrengte latter præger stadig billedet, og Hel-

le er nødt til at komme igen. Med sit 'jeg har aldrig hørt noget lignende' gør Pia Helles identitetskonstruktion utroværdig, og Helle må derfor kæmpe en kamp for at redde sit projekt:

H: tjaa det kan godt være P så er det på tide PP (småleende) at du finder ud af det

P: (leende) ja

Pia har udtrykt, at hun er chokeret, og at hun aldrig har hørt noget lignende – og Helle replicerer, at så er det på tide, hun finder ud af det. Dette er ikke noget modargument – og hvad er det egentlig, det er på tide, at Pia finder ud af? I overensstemmelse med nogle psykodynamiske teoretiseringer kunne man måske pege på, at det Helle mener – mere eller mindre bevidst – er, at det er på tide, at Pia finder ud af, hvem Helle egentlig er. En anden mulighed er, at Helles udtalelse er et udtryk for, at Pia burde blive som Helle. At hun med Helle burde hæve sig fra arbejderklassen, at hun burde komme videre, at hun burde leve sit liv i overensstemmelse med tidens fokus på det fremadrettede, på stræben, på engagement og på vilje. Men Pias facon er nu helt klar. Også dette udsagn griner hun lidt opgivende af, og Helle er nødt til, for ikke at miste alt, at tage Pias attitude op. Hun foretager derfor et stærkt interaktionelt træk, idet hun afkræver Pia begrundelse for den følelse, hun har:

H: men hvad er du chokeret over

P: nå men sådan P altså PP bare hele din måde sådan fremføre (leende) alle de positive ting på

Det skal her understreges, at Helles tonefald på trods af lidt latter ikke er muntert. Pias svar er lettere modificeret med en tøvende start 'nå men altså' efterfulgt af et nedtonende 'bare' optonende 'hele din måde' tøvende 'sådan' og verbalproces via verbet 'fremføre', der netop peger på, at Helle ikke blot siger eller fortæller; hun fremfører, som om hun skal imponere eller overbevise nogen. Hun fører sig frem. Den korte pause Pia holder inden ordet 'fremføre', og det emfatiske tryk, hun giver det, tilfører ordet en markerethed, hun næsten vrænger det. Helle kommer tilbage på følgende vis:

H: men der er da også masser af negative ting P selvfølgelig PP men dem skal du jo også løse hen ad vejen PPP

P: ja PP de bliver jo også positive på et eller andet tidspunkt selvfølgelig

- H: det skulle de da gerne blive
 P: når du har løst dem så P så må det jo være positivt
 H: jamen ellers så kunne det jo være lige meget PPP (29 sek.)

Pias kritik gik på Helles facon; hendes måde at fremføre de positive ting på, hendes måde at føre sig frem på. Helle responderer med en eksistentiel proces – ‘der er da også masser af negative ting’, et ontologisk faktum, som Pia ikke kan modsige. Helle indsætter et ‘der’ som subjekt, og hun lægger dermed en afstand til den kritik, Pia er kommet med af hendes facon. Hun reagerer ikke på, at det er hendes måde at føre sig frem på, som Pia har et problem med. Hun indvilliger ikke i at sætte sin egen facon til debat. Hermed ville hun sætte hele sin identitetsforvaltning til debat, og det er absolut angstfremkaldende.

Pia accepterer tilsyneladende Helles reaktion, og i de følgende ytringer er der faldet en smule ro over feltet; Pia giver Helle ret. Men den følgende pause på 29 sekunder er lang og understreger, at der trods Pias midlertidige samtykke, har været store ubehageligheder på spil mellem de interagerende. Helle bryder talepausen, noget tøvende og famlende med de usammenhængende tekstuelle kontinuativer ‘jo jo’, et kausativt ‘så’ og konjunktionen ‘men’:

- H: jo jo PP så P
 P: ja
 H: men du fortalte jo om nogle planer du havde jo så
 P: ja ja ja P jeg har skam mange planer
 H: ja PP så de kan vel ikke være P hverken værre (leende) eller bedre end mine
 P: ja det ved jeg jo ikke PP det vil tiden jo vise altså hvor P slemme de bliver det kan jeg jo ikke sige før jeg går ind til det

Helles udtalelse er interessant. For det første er det en kommentar, der på ét niveau ikke synes sammenhængende med, hvad der er foregået. Hun tager her fat i, hvad der ellers gennem samtalen ikke har været ekspliciteret – det betydningslag, der ikke har været nævnt, men som har været styrende for Helles udsagn; Helles manglende accept af Pias bankospillende identitet. Men hun drejer det ethundredeogfirs grader: Hun beskylder Pia for at have et problem med Helles planer. Jeg mener ikke, der er forudsætning for at tale om, at Pia har kritiseret Helles planer. Det, der er sket, er, at hun mod slutningen kritiserer Helles facon, hendes måde at føre sig frem på, og at hun ikke længere ukritisk lader Helle etablere de i konteksten gældende

forståelsesrammer. At Helle på sin side har oplevet Pias reaktion som en kritik af de planer, Helle har, er selvfølgelig muligt. Pia har kritiseret hendes facon, der, som jeg har vist, er et udtryk for den identitet, Helle ønsker at etablere, og denne identitetsetablering er ikke uafhængig af de planer, Helle har. Således kan Helles reaktion ses som et udtryk for den sammenhæng, Helle oplever mellem sin egen facon, de etablerede forståelsesrammer og de planer, hun har.

En anden redegørelse for Helles kommentar er imidlertid også mulig – og behøver ikke udelukke, at reaktionen afspejler Helles fornemmelse af sammenhæng mellem de forskellige komponenter. Pia har kritiseret Helles måde at føre sig frem på, og hun har dermed kritiseret den identitetsetablering, hun foretager. Hun har leet af den og gjort den utroværdig. Helles kommentar kan i lyset af denne enorme krænkelse og latterliggørelse ses som Helles forsøg på at projicere sin egen måde at føre sig frem på over på Pia – 'Du skal ikke grine af mig, du gør det jo også selv', hvorved hendes egen latterlighed bliver lettere at forholde sig til. Ved at projicere sin egen kritiske forholden sig over på Pia kan hun ligeledes opretholde sin alt-accepterende solidariske identitet, der ikke, som hendes udfordringssøgende identitet, er blevet udfordret.

Men kommentaren er også interessant i og med den oplysning, den bringer, set i relation til Helles kritik af Pia og hendes ønske om at adskille sig fra søsteren. Helle informerer faktisk her om, at den videreuddannelse, hun tager, og som berettiger hende til at foretage den identitetsetablering, hun gør, også er reel for Pia. Helle konstruerer her ikke Pia som den, der blot vil spille bankospil, hun konstruerer hende som en, der også har planer. Hun konstruerer ikke Pia i en position, der adskiller hende fra Helle selv; hun konstruerer fællesskab. I lyset af Helles hidtidige projekt om at etablere sig som stræbende, udforskende, søgende og ambitiøs og i lyset af, at dette er gjort ved at fremhæve sig på bekostning af og i modsætning til sin søster, mener jeg, at denne information, Helle her præsenterer A for, vidner om, at hun står med ryggen mod muren; hun har en stor krise i sin identitetsforvaltning. Hun får dog indskudt, da hun siger, at Pias planer ikke kan være værre end dem, Helle har, at de heller ikke kan være bedre. En fællesskabskonstruktion kommer Helle således ikke uden om, men hun forsøger ikke at få skålen til at tippe. Helle har netop konstrueret den fælleshed, Pia har stræbt efter i sit forsøg på at forsvare sig; hun har forsynet Pia med det kort, der gør en videre adskillelse umulig. Og Pia står stærkt; hun forsøgte tidligere at fortælle, at hun skulle på kursus, men det blev

overhørt. Nu har Helle selv bragt Pias trumf på bane – den er, stik mod Helles livsfilosofi, blevet serveret for hende på et sølvfad. Helle spørger Pia, hvordan hun har det med, at det er hendes leder, der mener, hun skal videreuddanne sig

H: jo men hvordan har du det selv med den tanke at han siger sådan noget

P: nå men det er da rart altså det jeg synes det er dejligt ikk' altså

H: mm

P: det må da være fordi P at han mener man kan bruges til noget ikk'

H: mm

P: ellers så ville han selvfølgelig ikke gøre det PPP

H: ja men det P syn- det er da også spændende PPP

Helle er nu interesseret i at retfærdiggøre sig selv gennem at få Pia til at indse det fantastiske i at kunne noget, at være noget og at ville noget – det var jo på tide, at Pia fandt ud af det. Helle er ikke kun interesseret i, hvad Pias chef har sagt, hun er interesseret i, hvad Pia selv synes, hvilke tanker hun selv har om det at være noget værd, det at kunne noget. På denne måde, og med Helles sidste kommentar, er der i slutningen af den analyserede sekvens oprettet et midlertidigt fællesskab mellem de to søstre. Et fællesskab der er opstået som en konsekvens af de diskursive aktiviteter og de intersubjektive dynamikker.

AFSLUTTENDE KOMMENTARER

Jeg mener med analysen at have vist, at det ikke kan lade sig gøre at redegøre for den betydningsproduktion, de interagerende i samtalen foretager, hvis ikke vi har nogle antagelser om disse mennesker, deres motivation og deres manglende behovsopfyldelse. Hvis ikke vi arbejder med muligheden for, at subjekterne er motiveret af mere og andet end nogle klare, institutionelt definerede projekter, mangler analysen et udgangspunkt. Hvis ikke vi kan referere til ubevidste ønsker, angstmotiveret tale, relationelt forårsagede følelser af ubehag og muligheden for at arbejde med flere betydningslag i teksten, så kan vi ikke forklare de tilsyneladende modsigende og usammenhængende betydningskonstruktioner, de interagerende af og til foretager, og Helles forsøg på at forskelliggøre sig på nogle tidspunkter og ensøre sig på andre.

Helle er så absolut mit foretrukne eksempel i forsøget på at argumentere for disse pointer. På den ene side gør det, at hun fremstår som et medie,

diverse gældende klicheer og ideologier strømmer igennem, at hun på bedste vis illustrerer ideologiens vigtighed, de dominerende betydningssystemers værdiladninger, i menneskets diskursive identitetsforvaltning. På den anden side er hun et eksempel på, at den interagerende ikke blot er det røre, disse ideologier uden bearbejdning og uden relation til de konversationelle aktiviteter passerer igennem. Der trækkes på forskellige ideologier på forskellige tidspunkter i interaktionen, hvilke, der trækkes på hvornår, hænger sammen med de interpersonelle og psykodynamiske dynamikker, der konstant er i og mellem de interagerende i interaktionen.

PERSPEKTIVERING

Jeg har i denne artikel kritiseret det subjektbegreb Halliday (1997) lægger til grund for sine diskursanalyser, og jeg har foreslået at udvikle en psykodynamisk forståelse af subjektet, der kan indtænkes i Hallidays funktionelle teoriapparat. Gennem en analyse af en udvalgt sekvens har jeg illustreret, hvordan man som analytiker via en sådan subjektforståelse bliver i stand til at redegøre for de betydninger, de interagerende producerer – hvordan den er nødvendig for en forståelse af, hvad der foregår i samtalen.

Muligheden for at arbejde med psykologisk teori i diskursanalysen gør analysen af andre tekster end de primært institutionelle relevant og interessant, hvad det ikke har været ved f.eks. udelukkende at arbejde med kritiske diskursanalyser eller andre socialt orienterede analyser af diskurs. Således kan analyser af samtaler i subjektets intimsfære, der funderes i funktionelt grammatiske forståelser, påbegyndes. Endvidere kan analyse af diskurs i mere institutionelle tekster funderes ikke kun i givne kulturelle og historiske betydningssystemer, men også i subjektets placering og positionering i forhold til disse betydningssystemer. Arbejder man med psykodynamisk teori åbner det for muligheden for at se subjektets tale som påvirket af andet end klare, bevidste motiver. Talen kan derfor ikke alene ses i forhold til regelrette afledte pragmatiske formål, men også i forhold til forsvarsmekanismer og irrationelle reaktioner.

En psykodynamisk subjektforståelse i diskursanalysen åbner imidlertid ikke blot for nogle muligheder, den afføder også nogle problemer. Først og fremmest må man betragte konsekvenserne af den eklekticisme, man foretager. Som påpeget tidligere i artiklen synes der at være et videnskabs-teoretisk problem i at kombinere en ren socialkonstruktivistisk forståelsesramme med essentialistiske personlighedspsykologiske teorier. Løsningen

af dette problem kan ligge i en modificering af det socialkonstruktivistiske udgangspunkt og i at supplere det personlighedspsykologiske fokus på indre mekanismer med og indtænke det i nogle kulturelle og diskursive betingelser.

Analytikerens mulighed for at henvise til behov, følelser og det uudsagte kan give anledning til forskellige betydningsredegørelser afhængig af de øjne, der ser. Således er jeg da klar over, at læserne af denne artikel, selv i lyset af mine teoretiske udredninger, ville kunne redegøre for de interagerendes betydningsproduktion på en anden vis. Imidlertid mener jeg, at inddragelsen af det funktionelle beskrivelsesapparat kan begrænse det uendelige antal læsninger, idet de slutninger, man drager, er funderet i en overordnet stillingtagen til, hvordan sproget betyder (konsekvensen af forskellige måder at strukturere ytringen på som besked, konsekvensen af nogle generelle modalstrukturer og konsekvensen af forskellige måder at repræsentere oplevelsesmønstre på). Ved den bestandigt tekstnære analyse, som den funktionelle grammatik nødvendiggør, gøres hver af de slutninger, analytikeren foretager, synlige for læsere af analysen.

Konkluderende ønsker jeg at pege på tværfaglighedens nødvendighed. Hvis konversationen, som de diskursive psykologer antager, er den primære menneskelige realitet, så må lingvistiske studier begynde at spille en større rolle i psykologien. Hvis talen på sin side er produceret af et subjekt, der er mere og andet end det rør, sociale tendenser ukritisk udfolder sig igennem, som Halliday (1997) og min egen analyse bl.a. er udtryk for, så må psykologiske teorier om subjektet i større grad inddrages i analysen af diskurs.

NOTER

1. Jeg vover ikke et postulat om, at enhver form for diskursanalyse hviler på en konstruktivistisk eller en poststrukturalistisk forståelsesramme, det er diskursanalysefeltet for stort og for broget til (se bl.a. Schiffrin 1995).
2. Udskriften følger i alt væsentligt standardortografi. Følgende tegn har dog en særlig betydning:
P pause
PP længere pause

PPP	lang pause
()	regibemærkninger
(uf)	uforståelig tale
?()?	tvivl om ordlyden
-	afbrudt ord
XX	anonymisering

3. Jeg er klar over, at det kan diskuteres, om de foreløbige og formelle subjekter i dansk systemisk funktionel grammatik skal identificeres som subjekter. Således mener Smedegaard, Andersen & Petersen (2000), at de formelle og foreløbige subjekter er tekstuelle størrelser, idet de udelukkende bidrager til sætningens tekstuelle organisering.

L I T T E R A T U R

- Althusser, L. (1971): Ideology and Ideological State Apparatuses. Althusser, L. (ed.): *Lenin and Philosophy*. London: New Left Books.
- Billig, M. (1997a): The Dialogic Unconscious: Psychoanalysis, Discursive Psychology and the Nature of Repression. *British Journal of Social Psychology*. 36. 139-159.
- Billig, M. (1997b): Freud and Dora – Repressing an Oppressed Identity. *Theory, Culture & Society*. 14(3). 29-55.
- Edwards, D. & J. Potter (1992): *Discursive Psychology*. London: Sage Publications.
- Fairclough, N. (1989): *Language and Power*. London: Longman.
- Fairclough, N. (1992): *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press.
- Fairclough, N. (1995): *Critical Discourse Analysis: the Critical Study of Language*. London: Longman.
- Fairclough, N. (1995/6): Discourses Across Disciplines: Discourse Analysis in Researching Social Change. *AILA Review*. 12. 3-17.
- Fogtmann, C. (2000): *Psykologisk teori i diskursanalysen*. Upubliceret speciale. Københavns Universitet.
- Foucault, M. (1972): *The Archaeology of Knowledge*. London: Tavistock Publications.
- Giddens, A. (1991): *Modernity and Self-Identity*. Cambridge: Polity Press.
- Halliday, M.A.K. (1994): *An Introduction to Functional Grammar*. London: Edward Arnold.
- Halliday, M.A.K. (1997): "So you say 'pass' . . . thank you three muchly". Grimshaw, A. D. (ed.): *What's Going on Here – Complementary Studies of Professional Talk*. XLIII. New Jersey: Ablex Publishing Corporation. 175-229.
- Halliday, M.A.K (1998): Språkets funksjoner. Berge, K. L., P. Coppock & E. Maagerø (eds.): *Å skape mening med språk*. Oslo: Landslaget for norskundervisning (LNU)/Cappelen Akademisk Forlag as. 80-94.
- Hollway, W. (1989): *Subjectivity and Method in Psychology: Gender, Meaning and Science*. London: Sage Publications.

- Hollway, W. & T. Jefferson (2000): *Doing Qualitative Research Differently: Free Association, Narrative and the Interview Method*. London: Sage Publications.
- Klein, M. (1988a): *Love, Guilt and Reparation and other works, 1921-1945*. New York: Free Press.
- Klein, M. (1988b): *Envy and Gratitude and other works, 1946-1963*. New York: Free Press.
- Lacan, J. (1979): *The Four Fundamental Concepts of Psycho-Analysis*. Harmondsworth: Penguin.
- Laclau, E. & C. Mouffe (1987): Post-Marxism Without Apologies. *New Left Review*. 166.
- Mouffe, C. (1992): Feminism, Citizenship and Radical Democratic Politics. Butler & Scott (eds.): *Feminists Theorize the Political*. London: Routledge.
- Potter, J. & M. Wetherell (1987): *Discourse and Social Psychology*. London: Sage Publications.
- Schiffrin, D. (1995): *Approaches to discourse*. Oxford: Blackwell.
- Smedegaard, F., T. Andersen & U.H. Petersen (2000): *Sproget som ressource. Dansk systemisk funktionel lingvistik i teori og praksis*. Odense: Odense Universitetsforlag.
- Søndergaard, D.M. (1996): *Tegnet på Kroppen*. København: Museum Tusculanums Forlag.
- Wetherell, M. (1998): Positioning and Interpretative Repertoires: Conversation Analysis and Post-Structuralism in Dialogue. *Discourse & Society*. 9(3).